

Marin Baczwarow, Tomasz Napierała

Wpływ wydarzeń 11 września 2001 r. na turystykę światową

Wprowadzenie

Nowa sytuacja zaistniała po ataku terrorystycznym, dokonanym na Stany Zjednoczone 11 września 2001 r., pociąga za sobą doniosłe konsekwencje polityczne, a szczególnie ekonomiczne. W tym aspekcie należy rozpatrywać wpływ nowej sytuacji na szeroko rozumianą turystykę, a zwłaszcza na postawy i zachowania konsumenckie turystów.

Groźba globalnej recesji stała się całkiem prawdopodobna w pierwszych dniach po atakach terrorystycznych. Gospodarka Stanów Zjednoczonych, osłabiona już wcześniej stagnacją sektora hi – tech, a także spadającą konsumpcją, po tragedii World Trade Center faktycznie mogła się załamać. Zasadniczo groźba taka w dalszym ciągu istnieje.

Liczni eksperci podkreślają, iż wiele zależy od nastrojów amerykańskich konsumentów. Stabilizacja w Stanach Zjednoczonych poprzez wpływy innych rynków (Japonia, Korea, Unia Europejska) jest raczej mało prawdopodobna. Najbardziej prężne i silne rynki świata również borykają się z poważnymi kłopotami, a jedynym ich dotychczasowym ratunkiem był eksport do Stanów Zjednoczonych, który po wspomnianych wydarzeniach został drastycznie zmniejszony. W takiej sytuacji jedynym wyjściem dla gospodarki Stanów Zjednoczonych jest sztuczne nakręcenie koniunktury poprzez uruchomienie nadwyżki budżetowej, a także szybkie rozwiązanie konfliktu w Afganistanie, co uspokoiłoby rynek konsumentów.

Pojawiają się jednak również opinie, że atak terrorystyczny na Stany Zjednoczone był pierwszym poważnym, negatywnym symptodem zjawiska globalizacji. Ssący charakter gospodarki amerykańskiej, opartej w gruncie rzeczy na potencjale powiązanych z nią słabszych systemów ekonomicznych innych państw, doprowadził pośrednio do pogłębiającego się kryzysu w krajach najbiedniejszych. W tym aspekcie,

najkorzystniejszym rozwiązaniem byłby program szerokiej pomocy tym krajom, mający charakter nie doraźnej akcji, ale długofalowych działań zmierzających do rozwoju gospodarczego i technologicznego oraz stopniowego uniezależnienia się od obcych kapitałów.

Jednocześnie trzeba stwierdzić, że atak terrorystyczny wpłynął w różny sposób na poszczególne sektory gospodarcze USA. W okresie od 10.09. do 5.10.2001 r. zmiany wielkości sprzedaży zachodziły w obu kierunkach [Senrath 2001]. Zwiększone dochody odnotowane zostały przez:

- przemysł obronny i elektroniczny + 40,7%,
- emitentów kart elektronicznych +19,5%,
- agencje ubezpieczeniowe +18,1%,
- operatorów sieci komórkowych +15,0%,
- branżę jubilerską +11,0%.

Straty zanotowane zostały natomiast przez :

- branżę półprzewodników –22,3%,
- górnictwo metali –21,0%,
- sieci zakładów fotograficznych –20,6%,
- hotele –19,2%,
- linie lotnicze – 18,4%.

Konsekwencje wrześniowych ataków terrorystycznych dla amerykańskiego rynku turystycznego

We wszelkich publikacjach dotyczących wydarzeń 11 września podkreśla się, iż ataki terrorystyczne dotknęły kraju kluczowego z punktu widzenia gospodarki globalnej, w tym światowego przemysłu turystycznego. Warto tutaj zaznaczyć, iż - jak podaje WTO (World Tourism Organization) - w 2000 r. Stany Zjednoczone przyjęły 50,9 mln turystów zagranicznych, co stanowiło 7,3% światowego ruchu turystycznego. Pod tym względem USA uplasowały się na drugim miejscu po Francji. Wpływy z turystyki przyjazdowej do USA wyniosły 85,2 mld USD, czyli aż 17,8% dochodów globalnych wygenerowanych przez sektor turystyczny, co bezsprzecznie lokuje Stany Zjednoczone na pierwszym miejscu w świecie. Ponadto kraj ten zarejestrował w 2000 r. 35,4 mln wyjazdów zagranicznych, w których środkiem transportu był samolot, co stanowiło około 5% wszystkich podróży międzynarodowych. Całkowita suma wydatków poczynionych przez turystów amerykańskich wyniosła 65,0 mld USD, co dało 13,7% wartości globalnej i zarazem pierw-

szą lokatę tego państwa pod względem wydatków w turystyce międzynarodowej.

Kryzys sektora turystycznego, którego prawdopodobieństwo zwiększył atak 11 września, w pierwszym rzędzie dotyczy zatem państwa stanowiącego pod niemal każdym względem największy rynek, państwa które dzisiaj dominuje w światowej turystyce. Należy jednak wyraźnie podkreślić, iż niektóre działania prowadzone w ramach niezwykle liberalnej gospodarki amerykańskiej stanowiły swoisty przyczynek późniejszego kryzysu w turystyce. Doszło m.in. do całkowitej prywatyzacji w dziedzinach o kluczowym znaczeniu dla bezpieczeństwa podróżujących (np. firm zajmujących się bezpieczeństwem portów lotniczych). W krótkim czasie działania te były opłacalne, przynosząc większe zyski zarówno portom, jak i przewoźnikom lotniczym. Wydarzenia z 11 września pokazały jednak ich niedostatki.

Niewątpliwie, na skutek wrześniowych ataków terrorystycznych, w Stanach Zjednoczonych uciერი przede wszystkim gałąź turystyki związana z przewozami lotniczymi, będąca najważniejszą dziedziną przemysłu turystycznego w tym kraju. Pierwsza po zamachach terrorystycznych sesja nowojorskiej giełdy na Wall Street, która odbyła się 17 września 2001 r., przyniosła spadek wartości akcji amerykańskich linii lotniczych o 52%. Bezpośrednim następstwem omawianych wydarzeń było również załamanie się popytu na usługi amerykańskich przewoźników lotniczych. Amerykańskie linie lotnicze w ciągu miesiąca po tragicznych zdarzeniach, na skutek załamania koniunktury zredukowały zatrudnienie o blisko 80 tys. osób, ograniczyły również przewozy o ok. 20%. Eksperci przewidują, iż łączne straty amerykańskich przewoźników powietrznych powstałe po 11 września wyniosą nawet 5 mld USD.

Równie trudna sytuacja zapanowała w amerykańskim hotelarstwie, przede wszystkim jeśli chodzi o hotele położone w bliskim sąsiedztwie portów lotniczych, obsługujące gości tranzytowych. Średnie obłożenie w hotelach w całych Stanach Zjednoczonych w dniach od 16 do 29 września 2001 r. wyniosło tylko 54%. W styczniu 2002 r. w USA w dalszym ciągu notowano sprzedaż biletów lotniczych znacznie poniżej poziomu z zeszłego roku.

Omawiając kryzys sektora turystycznego w Stanach Zjednoczonych należy spojrzeć również na turystykę krajową [tab. 1]. O jej randze świadczy chociażby fakt, iż w roku 2000 przyniosła ona 481,4 mld USD przychodów, a zatem więcej niż ogółnoświatowa turystyka międzynarodowa. Gospodarka USA odczuwa zatem nie tyle kryzys turystyki międzynarodowej, co właśnie kryzys turystyki krajowej. Wstępne dane za rok 2001 opublikowane przez TIA (Travel Industry Association of America), a także prognozy na rok 2002, nie są dla amerykańskiego sektora turystyki krajowej optymistyczne. Wprawdzie w 2002 roku prawdopodobne jest nieznaczne ożywienie aktywności mieszkańców Stanów

Zjednoczonych w ramach podróży krajowych, jednocześnie jednak przewidywany jest dalszy spadek zatrudnienia w omawianym sektorze.

Tab. 1.

Turystyka krajowa w Stanach Zjednoczonych, stan obecny i prognoza

Domestic tourism in USA. Current state & prognosis

Rodzaj wskaźnika Type of ratio	2000	2001	2002	Dynamika Dynamics 2001 : 2000
Turystyka krajowa Domestic tourism (iloczyn liczby osób i średniej liczby wycieczek odbytych przez jedną osobę – the product of number of tourists and average number of trips by one person)	997,2	962,3	b.d.	-3,5%
Wydatki turystów krajowych Expenses of domestic tourists (w miliardach USD / in billions of USD)	481,4	447,7	454,0	-7,0%
Zatrudnienie w sektorze turystycznym Employment in tourism branch (w tysiącach osób / in thousands)	8 098,2	7 644,7	7 570,7	-5,6%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych TIA - Travel Industry Association of America, (<http://www.tbr.org>)

B. Faulkner [2001] uważa, że każda destynacja turystyczna tak czy inaczej spotka się ze skutkami kryzysu lub klęski w jakimś momencie swojej historii. Złagodzenie lub uniknięcie ewentualnych negatywnych skutków nakazuje sporządzenie planu zarządzania sytuacjami kryzysowymi w każdym masowo odwiedzanym miejscu. Niestety taka praktyka była dotychczas bardzo rzadko spotykana. Jeśli chodzi o Europę Środkową takie działania znajdują się w stadium początkowym, o ile do-
tąd w ogóle były podejmowane.

Należy przy tym odróżnić klęski żywiołowe niezależne od człowieka od katastrof i kryzysów spowodowanych przez ludzi bądź przez brak działań ludzkich. Oba typy niebezpieczeństw składają się z kilku faz: okresu poprzedzającego, czasu bezpośrednio przed wydarzeniem, przebiegu („wybuchu”) wydarzenia, bezpośrednich skutków wydarzenia, akcji podczas i zaraz po wydarzeniu (ratownictwo, usuwanie zniszczeń itp.), normalizacji (stopniowego powrotu do sytuacji wyjściowej), zapobieganiu przyszłych wydarzeń i szukaniu nowych, bezpieczniejszych rozwiązań.

B. Faulkner [2001] podaje schemat planu zarządzania groźnymi wydarzeniami wyróżniając ich fazy, odpowiedzi na zagrożenia i główne składniki strategii zarządzania nimi.

Stan turystyki europejskiej po wydarzeniach 11 września

Region europejski jest, jak do tej pory, bezsprzecznie najważniejszym pod względem wielkości generowanych i przyjmowanych potoków ruchu turystycznego spośród wszystkich regionów turystycznych świata. Należy podkreślić, iż w 2000 r. Europa przyjęła aż 402,7 mln turystów międzynarodowych, czyli 58% wszystkich turystów zagranicznych na świecie.

Ocena konsekwencji wydarzeń 11 września dla sektora turystycznego oraz całej gospodarki Starego Kontynentu zdaje się być o wiele trudniejsza, niż w przypadku Stanów Zjednoczonych. Wpływ ataków terrorystycznych na nastroje konsumenckie objawił się przede wszystkim w tych krajach europejskich, które są najbardziej powiązane ze Stanami Zjednoczonymi, nie tylko pod względem gospodarczym, ale także pod względem militarnym w ramach NATO. Trudno jest jednak precyzyjnie ustalić wielkość oddziaływania omawianych wydarzeń na gospodarkę krajów Europy, w tym na sektor turystyczny. Trudność ta wynika przede wszystkim z gospodarczej i społecznej różnorodności organizmów państwowych Starego Kontynentu. Trudność ta jest również rezultatem zróżnicowania i wielości niezwykle silnych czynników oddziałujących na nastroje konsumentów europejskich, jak chociażby procesy transformacyjne w krajach Europy Środkowej i Wschodniej, procesy postępującej integracji państw w ramach struktur Unii Europejskiej, a także negatywne czynniki związane z mniejszym bądź większym zastojem gospodarczym państw Starego Kontynentu. W tym świetle zagrożenia związane ze światowym terroryzmem jawią się w oczach konsumentów europejskich jako jeden z wielu czynników kształtujących ich decyzje ekonomiczne, w tym decyzje dotyczące podróżowania.

Ogólnoświatowa obawa dotycząca bezpieczeństwa korzystania z samolotu jako środka transportu, udzieliła się również konsumentom europejskim, szczególnie w pierwszych dniach po ataku na World Trade Center. Podobnie, w ciągu tygodnia po zamachach w Stanach Zjednoczonych, w europejskich biurach podróży notowano masowe odwoływanie wcześniejszych rezerwacji. Z zaplanowanych wyjazdów rezygnowali przede wszystkim turyści pochodzący z Wielkiej Brytanii i Niemiec, a więc dwóch największych rynków generujących ruch turystyczny w Europie. Bezpośrednio po omawianych zamachach terrorystycznych zjawisko to dotknęło przede wszystkim hotelarzy hiszpańskich, w przypadku których wielkość rezerwacji spadła nawet o ponad 25% [Hilsenrath

2001]. Większość europejskich turoperatorów podkreśla krótkie, aczkolwiek bardzo silne, osłabienie rynku turystycznego na skutek ataków terrorystycznych, wskazując jednocześnie na stopniowy wzrost rezerwacji notowany już od końca września.

Ogólne zmiany w geografii międzynarodowego ruchu turystycznego

We wstępnym raporcie WTO, który ukazał się tuż po omawianych tragicznych wydarzeniach (18.09.2001 r.) czytamy, iż mało elastyczny popyt turystyczny cechował się, jak dotąd, umiejętnością przezwyciężania zjawisk kryzysowych. Podaje się tutaj przykład konfliktów zbrojnych w Zatoce Perskiej (1991), w Kosowie (1999) czy ataków terrorystycznych w Luksorze (1997). Obserwacje wymienionych wydarzeń wskazują z jednej strony na zahamowanie wzrostu wielkości ruchu turystycznego w trakcie i tuż po zaistniałym zagrożeniu, z drugiej natomiast – na odbudowę wysokiej tendencji wzrostowej w turystyce międzynarodowej w latach następnych. Jednakże skala i bezprecedensowy charakter ataków terrorystycznych na Stany Zjednoczone z 11 września powodują, iż konsekwencje tych wydarzeń mogą znacznie odbiegać od dotychczasowych doświadczeń.

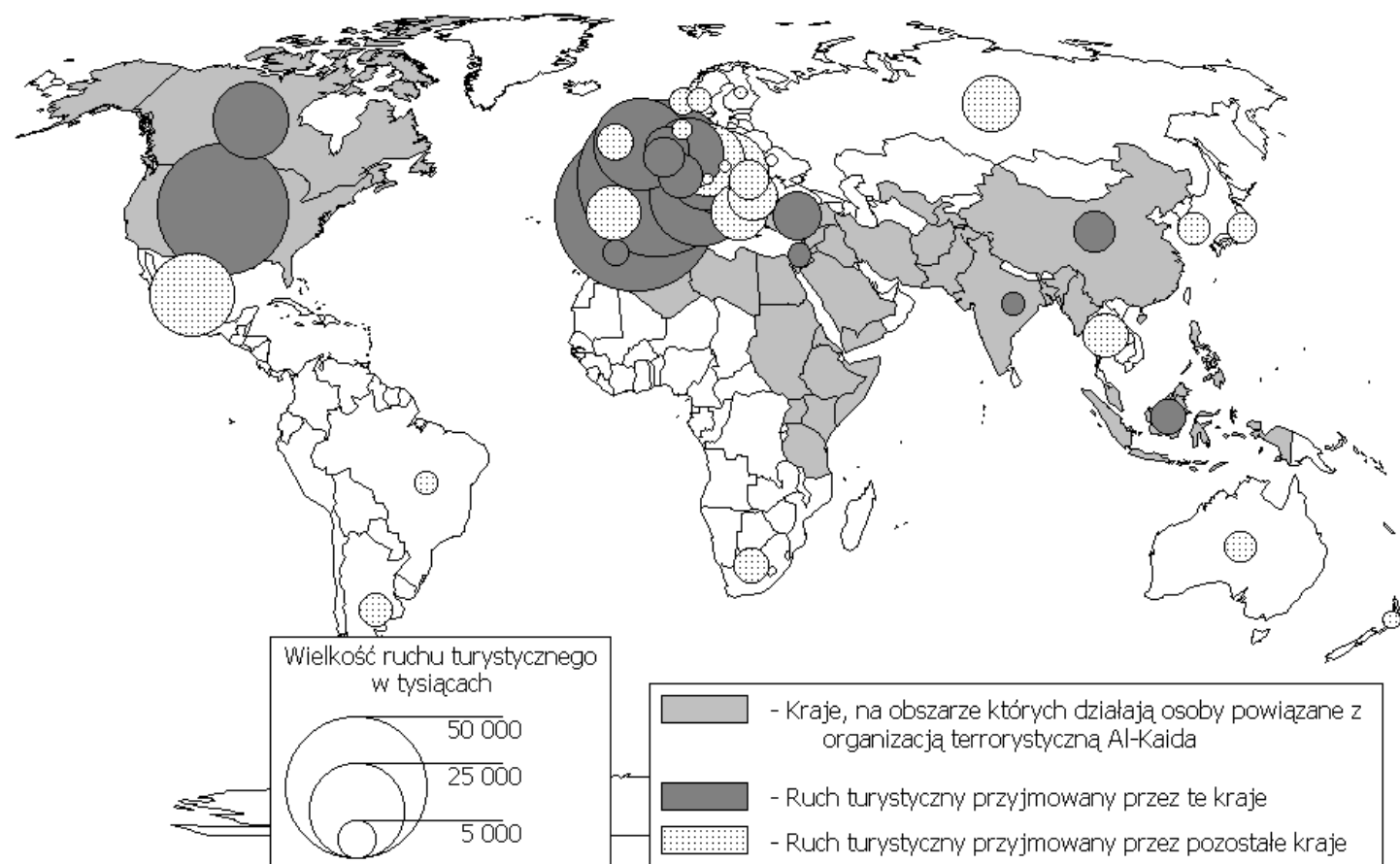
Nowa sytuacja polityczna i gospodarcza wpłynie oczywiście na zachowanie się sektora turystycznego, choć wpływy te można obserwować już dzisiaj. Terrorystyczna organizacja Al - Kaida związana bezpośrednio z osobą Osamy bin Ladena działa prawdopodobnie w 68 krajach [Jagielski 2002], w przypadku 40 zostało to udowodnione. Z punktu widzenia sektora turystyki należy zwrócić uwagę przede wszystkim na kraje Europy Zachodniej, a także Ameryki Północnej. Grupa tych kilkunastu państw generuje bowiem i przyjmuje zasadniczą część międzynarodowego ruchu turystycznego na całym świecie [ryc. 1]. Zagrożenie zamachami terrorystycznymi jest tutaj niewątpliwie większe niż w innych częściach świata. Z pewnością wpłynie to na sytuację rynków konsumenckich, w tym rynku konsumentów usług turystycznych. Kraje te mogą być rzadziej odwiedzane, szczególnie przez turystów pochodzących z obszarów odległych, którzy zrezygnują z podróży, bądź wybiorą inne, bliższe i bezpieczniejsze destynacje.

Odnosząc się do prognoz opublikowanych przez WTO na krótko przed omawianymi atakami terrorystycznymi [tab. 2] eksperci podkreślają, iż zasadnicze długookresowe tendencje nakreślone w tych prognozach nie powinny jednak ulec zmianie. Bardziej niż spadek, czy nawet zahamowanie wzrostu, prawdopodobna jest redystrybucja

Ryc. 1. / Fig. 1.

Kraje zagrożone terroryzmem a ruch turystyczny na świecie w 2000 r.

Countries threatend by terrorism and tourist movement in the World in 2000

globalnego popytu turystycznego z destynacji odległych, ściśle związanych z transportem lotniczym do blisko położonych miejsc recepcji. Tak więc popyt może zostać zogniskowany na turystyce regionalnej, czy nawet krajowej, nie znaczy to jednak, iż ulegnie zmniejszeniu. Chybione mogą się więc okazać prognozy dotyczące zmian w proporcjach między podróżami międzynarodowymi na długich i krótkich dystansach.

Tab. 2.

Prognozy przyjazdów turystycznych według regionów WTO (w mln osób)

Prognosis of tourist arrivals in accordance to WTO regions (in millions of people)

Region	Prognozy Prognosis		Średni wzrost Average increase (w / in %)	Udział w rynku Market share (w / in %)	
	2010	2020	2020 : 1995	1995	2020
Afryka Africa	47,0	77,3	5,5	3,6	5,0
Ameryka Północna i Południowa North and South America	190,4	282,3	3,9	19,3	18,1
Azja Wschodnia i kraje Pacyfiku East Asia and Pacific countries	195,2	397,2	6,5	14,4	25,4
Europa Europe	527,3	717,0	3,0	59,8	45,9
Bliski Wschód Middle east	35,9	68,5	7,1	2,2	4,4
Azja Południowa South Asia	10,6	18,8	6,2	0,7	1,2
Podróże wewnątrzregionalne Intraregional travels	790,9	1 183,3	3,8	82,1	75,8
Podróże międzyregionalne Interregional travels	215,5	377,9	5,4	17,9	24,2
Świat ogółem World total	1 006,4	1 561,1	4,1	100,0	100,0

Źródło: W. Bartoszewicz W., K. Łopaciński [2001].

Ekspertcy wskazują przede wszystkim na krótkookresowe zachwiania na rynkach turystycznych bezpośrednio zagrożonych obecnym konfliktem, przede wszystkim w krajach Bliskiego i Środkowego Wschodu, a także w Stanach Zjednoczonych. Prognozowane krótko-okresowe opóźnienie wzrostu może zostać złagodzone poprzez odpowiednią politykę proturystyczną na rynkach alternatywnych.

Turystyka polska w kontekście wrześniowych ataków terrorystycznych na USA

Polska przypuszczalnie nie straci jako kraj recepcji ruchu turystycznego. Analizując bowiem strukturę tego ruchu [tab. 3] widać wyraźnie, że spora część krajów generujących ruch turystyczny to kraje dotąd nie zagrożone działalnością terrorystyczną związaną z organizacją Al Kaida.

Natomiast Niemcy, nasz największy partner w turystyce, generujący ponad połowę ruchu turystycznego do Polski, jest krajem sąsiednim. Tak więc, pomimo realnego zagrożenia terroryzmem na obszarze tego państwa, ruch przyjazdowy do Polski nie powinien ulec zachwianiu. Transport z Niemiec do Polski odbywa się bowiem głównie przy wykorzystaniu środków innych niż samolot, a więc postrzeganych obecnie jako zdecydowanie bezpieczniejsze.

Negatywna sytuacja na przyjazdowym rynku turystycznym odbije się prawdopodobnie tylko w Warszawie, która jest miejscem recepcji zdecydowanej większości turystów przyjeżdżających do Polski samolotem - 96% wszystkich osób przylatujących do Polski ląduje na warszawskim Okęciu. Drastyczne zmniejszenie liczby korzystających z samolotów jako środka podróży, mogłoby się okazać przyczyną kryzysu sektora hotelowego i paraturystycznego w stolicy. Uwzględnić tutaj należy również fakt, iż w ramach rozpoczętych już inwestycji, w ciągu najbliższych trzech lat przybędzie w Warszawie blisko 1300 miejsc hotelowych. Z negatywnych skutków wynikłych z ataków terrorystycznych na Stany Zjednoczone wynikać może również czasowe, dość znaczne ograniczenie przyjazdów Polonii, przede wszystkim amerykańskiej, do kraju.

Obecna sytuacja na rynku turystycznym, a przede wszystkim nieprzychylnie nastawienie konsumentów do podróży międzyregionalnych, odbywanych samolotem, stwarza przesłanki do wypromowania Polski jako destynacji alternatywnej w stosunku do dotychczasowych kierunków wyjazdów preferowanych przez mieszkańców głównie Europy Zachodniej. Jednakże wykorzystanie tej, prawdopodobnie krótkotrwałej szansy zależy od niezwykle prężnych działań podjętych przez sektor turystyczny, ze wsparciem aparatu państwowego. W okresie stagnacji polskiej gospodarki, niskiej skłonności przedsiębiorców do inwestowania, jak również nieuporządkowanej działalności państwa w dziedzinie organizacji i koordynacji turystyki, jest to raczej mało prawdopodobne.

Jeżeli chodzi natomiast o zmiany w turystyce wyjazdowej Polaków, wynikłe z sytuacji powstałej po atakach terrorystycznych na Stany Zjednoczone, należy przewidywać, że notowane ograniczenie

Tab. 3.

Kraje działalności terrorystów związanych z organizacją Al-Kaida jako państwa generujące przyjazdy do Polski

Countries with terrorists' activities related to Al – Kaida organisation as countries generating arrivals to Poland

Grupy krajów Groups of countries	Polska jako kraj recepcji ruchu turystycznego z krajów: Poland as a country of tourist reception from the countries:			
	zagrożonych działalnością terrorystów Al – Kaidy being imperilled by the activity of Al – Khaida' terrorists	Przyjazdy do Polski (w mln) Arrivals to Poland (in mill.)	nie zagrożonych działalnością terrorystów Al – Kaidy safe from the activity of Al – Khaida' terrorists	Przyjazdy do Polski (w mln) Arrivals to Poland (in mill.)
Kraje sąsiednie Neighbourhood countries	Niemcy / Germany	48,90	Białoruś / Byelorussia Czechy / Czech Rep. Litwa / Lithuania Rosja / Russia Słowacja / Slovakia Ukraina / Ukraine	31,69
Pozostałe kraje Europy Other European countries	Belgia / Belgium Francja / France Hiszpania / Spain Holandia / Netherlands Szwajcaria / Switzerland Wlk. Brytania / UK Włochy / Italy	1,37	Austria Bułgaria / Bulgaria Dania / Denmark Estonia Finlandia / Finland Grecja / Greece Łotwa / Latvia Norwegia / Norway Rumunia / Romania Szwecja / Sweden Węgry / Hungary	1,71
Kraje pozaeuropejskie Extra-European Countries	USA Kanada / Canada Izrael / Israel	0,35	Japonia – Japan Kazachstan - Kazachstan	0,13

Źródło: opracowanie własne na podstawie: W. Bartoszewicz, K. Łopaciński [2001] oraz K. Yourish, [2001].

aktywności turystycznej Polaków może się nadal utrzymywać. Jednak trudno tutaj mówić o tym, iż ograniczenie to spowodowane jest w głównej mierze obawami związanymi z działalnością terrorystyczną. Przyczyn niekorzystnej sytuacji na wyjazdowym rynku turystycznym w Polsce należy dopatrywać się raczej w ogólnie trudnej sytuacji gospodarczej kraju.

Uwzględniając jednak możliwość oddziaływania wydarzeń 11 września na zachowania turystyczne Polaków powinno się spojrzeć na dotychczasową strukturę i wielkość ruchu wyjazdowego [tab. 4].

Tab. 4.

Państwa recepcji ruchu turystycznego z Polski, w których działają terroryści Al-Kaidy

Countries with terrorists' activities related to Al – Kaida organisation as the countries of the tourist reception from Poland

Grupy krajów	Kraje stanowiące cele ruchu turystycznego z Polski, Countries of tourist reception from Poland.			
	zagrożonych działalnością terrorystów Al – Kaidy	Wyjazdy z Polski (w mln)	nie zagrożonych działalnością terrory- stów Al – Kaidy	Wyjazdy z Polski (w mln)
Groups of countries	being imperilled by the activity of Al – Kaida' terrorists	Departures from Po- land (in mill)	safe from the activity of Al – Kaida' terrorists	Departures from Po- land (in mill)
Kraje sąsiednie Neighbourhood countries	Niemcy / Germany	3,6	Białoruś / Byelorussia Czechy / Czech Rep. Litwa / Lithuania Rosja / Russia Słowacja / Slovakia Ukraina / Ukraine	1,6
Pozostałe kraje Europy Other European countries	Belgia / Belgium Francja / France Hiszpania / Spain Holandia / Netherlands Wielka Brytania / UK Włochy / Italy	2,9	Austria Dania / Denmark Grecja / Greece Norwegia / Norway Szwecja / Sweden Węgry / Hungary	2,1
Kraje pozaeuropejskie Extra-European Countries	Izrael / Israel	0,1	Japonia / Japan Tunezja / Tunisia	0,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie: W. Bartoszewicz, K. Łopaciński [2001] oraz K. Yourish [2001].

Widać wyraźnie, iż zdecydowana większość dotychczasowych wyjazdów realizowana jest do destynacji położonych w obrębie regionu europejskiego. Niezależnie od stopnia zagrożenia tych państw działalno-

ścią terrorystyczną nie powinno zatem nastąpić większe ograniczenie znaczenia krajów Europy w odbiorze ruchu turystycznego z Polski. W obecnej sytuacji, w związku z obawami konsumentów dotyczącymi transportu lotniczego, ucierpieć mogą raczej destynacje bardziej odległe, choć stymulacja popytu przez biura turystyczne może doprowadzić do zupełnie odwrotnego zjawiska, mianowicie do zwiększenia zainteresowania polskich turystów krajami spoza Europy.

Opinie

Wśród studentów IV roku kierunku geografia turystyki i hotelarstwa na Uniwersytecie Łódzkim zrealizowano wywiad dotyczący oceny wpływu wydarzeń 11 września 2001 r. na turystykę światową i polską. Przyszli specjaliści (40 osób) w różny, nieraz skrajny sposób ustosunkowali się do kwestii zagrożeń, jakie ujawnił wrześniowy atak terrorystyczny na Stany Zjednoczone. Z jednej strony pojawiły się opinie, iż wspomniany atak terrorystyczny, podobnie jak wiele innych zagrożeń współczesnego świata, stanie się jedynie chwilowym hamulcem rozwoju turystyki, a jego negatywne następstwa potrwają najdalej do najbliższego sezonu wakacyjnego. Z drugiej strony natomiast pojawiły się stwierdzenia pełne autentycznej obawy, a nawet strachu przed następstwami omawianych wydarzeń.

Jeśli chodzi o reperkusje omawianych wydarzeń w odniesieniu do turystyki międzynarodowej, studenci wskazali w zasadzie na dwa zasadnicze punkty zmian.

Po pierwsze, zdecydowana większość zwróciła uwagę na już widoczne zmiany dotyczące przewozów lotniczych. Studenci w swoich wypowiedziach podkreślali fakt, iż rynek przewozów lotniczych ulegnie mniejszemu bądź większemu załamaniu. Jako rynki najbardziej zagrożone wskazywano przede wszystkim przeloty długodystansowe, ale również przeloty regionalne i krajowe, głównie w Ameryce Północnej. Z punktu widzenia ekonomicznego, jak sugerują badani, kryzys najbardziej dotknie małe i średnie podmioty zajmujące się lotniczym transportem pasażerskim. Spodziewane obniżki cen mające na celu aktywizację popytu będą łączyć się ze wzrostem kosztów związanych z przewozami lotniczymi. Mowa tutaj o kosztach ubezpieczenia działalności oraz kosztach wzmożonej kontroli i bezpieczeństwa podróżujących. Mniejsze podmioty, co podkreślają badani studenci, mogą okazać się zbyt słabe w walce o przetrwanie niekorzystnej sytuacji na rynku, szczególnie jeśli sytuacja ta będzie się utrzymywać przez dłuższy czas.

Po drugie, studenci wskazali na zmiany dotyczące geografii miejsc generujących i przyjmujących ruch turystyczny. Stany Zjednoczone, jako kraj bezpośrednio dotknięty atakami terrorystycznymi i bezpośrednio

zaangażowany militarnie w Afganistanie, jawią się obecnie jako rynek najbardziej zagrożony kryzysem sektora turystycznego. Opinie te dotyczą zarówno międzynarodowych, jak i krajowych podróży Amerykanów, a także przyjazdów do tego kraju, zwłaszcza turystów z Europy i Japonii.

Ponadto zwrócono uwagę na problem zmniejszenia roli określonych krajów w recepcji ruchu turystycznego. Na pierwszym miejscu respondenci wymieniali państwa położone w dużym oddaleniu od głównych rynków generujących popyt turystyczny, a więc państwa Afryki i Azji Południowej, w których większość turystów pochodzi spoza regionu recepcji [*Kompendium...* 1994], a co za tym idzie - korzysta głównie z transportu lotniczego. Na drugiej pozycji studenci zgodnie wymieniali państwa muzułmańskie, niezależnie od stopnia zaangażowania tych krajów w konflikt afgański.

Mieszane reakcje respondentów wywołało pytanie odnośnie wpływu ataków terrorystycznych z 11 września na turystykę polską, przede wszystkim jeśli chodzi o turystykę przyjazdową. Z jednej strony studenci w miarę zgodnie stwierdzili, iż wykształcona w ostatnim czasie sytuacja na rynku turystycznym stwarza pewnego rodzaju szansę dla rozwoju Polski jako rynku recepcji ruchu turystycznego, zwłaszcza poprzez pozyskanie nowych turystów z krajów Europy Zachodniej. Jednocześnie pojawiły się jednak skrajnie różne opinie dotyczące prawdopodobieństwa wykorzystania tej szansy.

Jeśli chodzi natomiast o turystykę wyjazdową, przedstawiono dwie, niekoniecznie wykluczające się możliwości rozwoju sytuacji. Z jednej strony respondenci wskazali na ciągłą niepewność związaną z najbardziej odległymi rynkami, cechującymi się wykorzystaniem transportu lotniczego w obsłudze turystów. Na rynkach tych, według ich opinii, na popyt wpływają dwa przeciwstawne czynniki: poczucie mniejszego bezpieczeństwa podróży oraz oczekiwane obniżki cen przez biura podróży. Z drugiej strony studenci zgodnie przewidywali wzrost znaczenia turystyki krajowej.

Podsumowanie

Niezależnie od poczynionych przewidywań dotyczących rozwoju sytuacji na rynku turystycznym po wydarzeniach 11 września, należy pamiętać, iż jest jeszcze zbyt wcześnie na jakąkolwiek prawdopodobną prognozę. Podkreślają to w swoich raportach eksperci WTO. Pamiętać należy również o tym, iż rynek turystyczny, a w szczególności zachowania konsumentów na tym rynku, uzależnione są od wielu czynników ekonomicznych, społecznych i psychologicznych, dużo bardziej determinujących aktywność turystyczną niż zagrożenia związane z międzynarodowym terroryzmem.

Ważnym skutkiem zaistniałej sytuacji jest zrozumienie konieczności poważnego potraktowania kwestii zagrożeń terrorystycznych przez przemysł turystyczny. Sporządzenie planów stałego zarządzania kryzysowego [Faulkner 2001] na szczeblu sektora i poszczególnych obiektów turystycznym jest sprawą być albo nie być dla przemysłu turystycznego.

Literatura:

1. Alejziak W., 1995. *Tourism and Crime rate*, offprint: Cracow Academy of Physical Education, Preceedings of the ATLAS conference in Kazimierz.
2. Bartoszewicz W., Łopaciński K., 2001, *Ocena bieżącej i przyszłej sytuacji na rynku turystycznym*, Instytut Turystyki – Warszawa.
3. *Co zrobią biura podróży. Na razie zapaść, ale na krótko* [w:] Rzeczpospolita, 25.09.2001 nr 224, dodatek: Atak na Amerykę.
4. *400 mln zł dla PLL LOT. Rząd dokapitalizował firmę akcjami trzech spółek*, [w:] Rzeczpospolita, 10.10.2001 nr 237, dodatek: Ekonomia.
5. Faulkner B., 2001, *Towards a framework for tourism disastermanagement*, vol. 22, no. 1.
6. Hilsenrath J. E., 2001, *Cała gospodarka zachwiała się od uderzenia terrorystów* [w:] Gazeta Wyborcza, 15.10.2001, dodatek „The Wall Street Journal Europe”.
7. Jagielski W., 2002, *Zgnieść Bazę* [w:] Gazeta Wyborcza, 9.01.2002.
8. Kadt de E., 1979, *Tourism – passport to development*, World Bank, New York.
9. *Kompendium statystyczne ŚOT*, 1994, World Tourism Organization, Madryt.
10. *Rocznik Statystyczny 1999*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
11. Senrath E. J., 2001, *Cała gospodarka zachwiała się od uderzenia terrorystów* [w:] The World Street Journal – przedruk w Gazecie Wyborczej, 15.10.2001.
12. Stiglitz J., 2001, *Po atakach terrorystycznych na USA. Potrzeba zmiany priorytetów* [w:] Rzeczpospolita, 13.10.2001 nr 240, dodatek: Ekonomia.
13. Theus L. H., 1986, *Priorities in Tourism Research. A review of the opinions of the experts with particular attention to developing countries*. [w:] Problemy Turystyki, t. I, z. 1.
14. Yurish K., 2001, *Wojna z terroryzmem* [w:] Newsweek Polska, 7.2001, 21.10.2001.
15. *World Tourism Organization Rapport. The Impact of the Attacks in the United States on International Tourism*, WTO Market Intelligence and Promotion Section, 18.10.2001, Madrid.

Strony internetowe:

1. Dziennik „Rzeczpospolita” - <http://www.rzeczpospolita.pl>
2. Instytut Turystyki - <http://www.intur.com.pl>
3. Travel Industry Association of America - <http://www.tia.org>
4. World Tourism Organization - <http://www.world-tourism.org>

Marin Baczwarow, Tomasz Napierała

**The effect of the 11th of September 2001 events
on international tourism**

Summary

A new situation after terroristic assaults in the United States on the 11th of September 2001, have been attended by significant, political consequences and by economic ones especially. Bearing it in mind, an influence of this situation on tourism in a wide aspect should be examined with a special interest focused on consumer attitudes and behaviours of tourists.

The threat of global recession seemed quite likely during a few days after terroristic attacks.

Economy of the United States attenuated previously by the recession of the hi - tech sector and also by decreasing consumption after the tragedy of World Trade Center, might have collapsed. Such threat is still probable.

However, there appeared some opinions that the terroristic assault in the United States was the first crucial, negative symptom of globalisation phenomenon were. Sucking character of American economy based, in fact, on dependent potentials of weaker economic systems of other countries resulted, obliquely, in deepening crisis of underdeveloped countries.

Thus, the most convenient solution seems to be the programme of wide-ranging help to the poorest countries, not a relief but long-term activities leading to economic, technological development and gradual independence of foreign capitals.

At the same time it should be observed that the terroristic attack influenced economical sectors in a different way. Those who benefited are: defensive and electronic industries +40.7%, manufacturers of electronic cards +19.5%, insurance agencies +18.1%, cellular phone operators +15.0%, gold manufacturers +11.0%. However, there are those who lost: trade of semi-conductors: -22.3%, metal mining: -21.0%, chains of photographic shops: -20.6%, hotels: -19.2%, airlines: -18.4%.

Crisis of tourism, whose likelihood was accelerated by the attack on the 11th of September, afflicted mainly the United States – the country being the largest economic market, and the dominant one in international tourism. Yet it should be clearly notified that some activities conducted by extremely liberal American economy resulted in the following crisis in tourism.

Some lines of crucial importance to the safety of passengers e.g. security firms at airports, were totally privatised. In short terms those activities were profitable both for airports and air carriers. However, September events showed their disadvantages.

Undoubtedly, due to terroristic attacks the branch of tourism linked closely to air transportation, which is the main line of touristic industry in the USA, will be affected severely. First session of NYSE after the attacks

which was held on the 17th of September 2001, brought about 52% drop of American airlines shares. Another direct consequence of discussed events was the decline of demand for services of American air carriers. American airlines within a month after the tragedy as a result of a slump made about 80 thousand employees redundant and limited carriages by about 20%. Experts predict that global losses of American air carriers after the 11th of September will amount to \$ 5 billion.

Equally difficult situation is observed in American hotels, especially airport hotels catering for transit guests. Average occupancy rate in hotels throughout the USA from the 16th to the 29th of September was 54%. In January 2002 the sale of air tickets is much lower as compared to the sale last year.

While discussing the crisis of travel in the United States one should pay attention to domestic tourism in the USA whose significance was strongly confirmed by its contribution to American economy, bringing in the year 2000 \$ 481.4 billion profit, more than the world international tourism. Thus, American economy does not suffer from the recess of international tourism but from the recess of domestic tourism. Initial data for the year 2001 published by TIA (Travel Industry Association of America) and prognoses for the year 2002 for the American domestic travel are not optimistic. However, in 2002 a slight increase in domestic travels of American citizens is likely. On the other hand a further drop of employment in tourism is anticipated.

It is worth considering that a travel market and especially consumers' behaviours of this market depend on many economic, social and psychological factors which determine touristic activities much stronger than threat of international terrorism.

It is vital for travel industry realise the consequences of terroristic assaults. Laying out a plan of crisis management not only of tourism sector but also of individual properties is to be or not to be for touristic industry.

Translated by Elżbieta Lubińska